

Tilburg University

Herziening en het vertrouwen in de kracht van het gewijsde

Kooijmans, T.

Published in:
Vertrouwen in de strafrechtspleging

Publication date:
2010

Document Version
Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
Kooijmans, T. (2010). Herziening en het vertrouwen in de kracht van het gewijsde. In R. S. T. Gaarhuis, T. Kooijmans, & T. A. de Roos (Eds.), *Vertrouwen in de strafrechtspleging* (pp. 59-71). Kluwer.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

5   Herziening en het vertrouwen in de kracht van het   gewijsde

*T. Kooijmans*¹

1   Inleiding

Op 23 juni 2009 gelastte de Hoge Raad de herziening van de strafzaak van Ina Post.² In een reactie liet Post weten dat, hoewel haar raadsman haar had laten weten dat van het herzien van de strafzaak een vrijspraak niet per definitie de uitkomst behoeft te zijn, haar vertrouwen in de strafrechtspleging was toegenomen.³ Vermoedelijk is dit het eerste waar veel mensen aan denken als het gaat om ‘vertrouwen’ in het strafrecht: het vertrouwen van de burger in de strafrechtspleging. Toch is dit slechts een enkel facet van het meerdimensionale begrip ‘vertrouwen’, dat als zodanig lastig te duiden is. Een andere vorm van vertrouwen betreft het vertrouwen dat betrokkenen in het strafproces over en weer jegens elkaar hebben. Hier kan vervolgens nader worden onderscheiden. Het vertrouwen van de verdachte van openlijke geweldpleging dat hij in de tien minuten die er voor de behandeling van zijn zaak door de politierechter zijn uitgetrokken, al datgene naar voren kan brengen dat voor hem van belang is, is een andere vorm van vertrouwen dan het vertrouwen dat de rechterlijke macht moet kunnen hebben in de rechtmatigheid van het strafvorderlijk overheidsoptreden in het voorbereidend onderzoek, of – min of meer omgekeerd – het vertrouwen dat de politie moet hebben in de strafoplegging door de rechter ter zake van geweldsdelicten gepleegd jegens politieambtenaren.

Er zijn al met al uiteenlopende vormen van vertrouwen aan te wijzen ten aanzien van het strafrecht. Het onderwerp van deze bijdrage is het vertrouwen in de kracht van het gewijsde van de strafrechter. Centraal staat de vraag of ons strafvorderlijk systeem naar behoren functioneert bij het redresseren van fouten die zich hebben voorgedaan in de strafrechtelijke procedure die heeft geleid tot inmiddels afgesloten strafzaken. Een voorvraag die hier in beeld komt, betreft de vraag wat onder ‘naar behoren functioneert’ moet worden verstaan. Het antwoord op die vraag kan verschillend zijn, al naar gelang het perspectief dat men kiest. Het blikveld van bijvoorbeeld de burger kan nu eenmaal anders zijn dan dat van de rechter of de strafrechtsweten-

---

1   Hoogleraar straf(proces)recht Universiteit van Tilburg.

2   HR 23 juni 2009, *LJN* BI1689.

3   *De Volkskrant* 24 juni 2009.

schapper. Een complicerende factor is vervolgens hoe vertrouwen überhaupt kan worden gemeten. Aan die complicatie wordt hierna als eerste kort aandacht geschonken (par. 2). Vervolgens passeert een aantal kwesties de revue die het vertrouwen van de burger in de strafrechtspleging de voorbije decennia onder druk (kunnen) hebben gezet (par. 3). Daarna wordt ingegaan op de vraag of in Nederland personen ten onrechte worden veroordeeld (par. 4). Die beschouwing fungeert als opmaat voor een analyse van ons huidige en toekomstige herzieningssysteem (par. 5). Afgesloten wordt met een conclusie (par. 6).

2 Het meten van vertrouwen

Vertrouwen, aldus wil in paragraaf 1 betoogd zijn, is een meerdimensionaal begrip. Reeds uit die omstandigheid vloeit voort dat vertrouwen lastig meetbaar is. Wellicht is het zinvol om op dit punt een vergelijking te maken met een andere maatschappelijke 'blikvanger' die we de laatste jaren met enige regelmaat in het strafrecht tegenkomen: die van de veiligheid.⁴

Veiligheid kan worden onderscheiden in subjectieve veiligheid en objectieve veiligheid.⁵ Bij objectieve veiligheid gaat het onder meer om de, op zichzelf betrekkelijk eenvoudig meetbare, hoeveelheid strafbare feiten die in een bepaalde omgeving in een bepaald tijdsbestek worden gepleegd. Hoe meer strafbare feiten, hoe onveiliger de omgeving, objectief gezien. Bij subjectieve veiligheid gaat het niet om kwantificeerbare gegevens omtrent misdaad, maar om de veiligheidsbeleving van personen. Dat is naar haar aard veel moeilijker meetbaar. Bovendien komt het nogal eens voor dat de veiligheidsbeleving welhaast omgekeerd evenredig lijkt ten opzichte van de objectieve veiligheid: het is algemeen bekend dat de veiligheidsbeleving van bepaalde categorieën personen in de maatschappij tamelijk groot is, terwijl juist die categorieën naar objectieve maatstaven een grotere kans lopen om slachtoffer te worden van strafbare feiten dan andere categorieën personen bij wie de gepercipieerde onveiligheid nu juist groter is.⁶

Dat brengt mij terug bij de kwestie van het vertrouwen. Evenals subjectieve veiligheid en anders dan objectieve veiligheid lijkt 'vertrouwen' moeilijk meetbaar. En daar komt nog iets bij. Voor strafrechtswetenschappers die niet tevens sociaal-wetenschappelijk geschoold zijn, is de juistheid van krantenberichten waarin wordt

---

4 Zie o.a. Hans Boutellier, *De veiligheidsutopie. Hedendaags onbehagen en verlangen rond misdaad en straf*, 's-Gravenhage: Boom Juridische uitgevers 2002; idem, *Meer dan veilig. Over bestuur, bescherming en burgerschap*, 's-Gravenhage: Boom Juridische uitgevers 2005; M.J. Borgers, *De vlucht naar voren*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2007 en R.W. van Zuijlen, *Veiligheid als opdracht* (diss. Rotterdam), Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2008.

5 Zie G.N.G. Vanderveen, 'Meten van veiligheid', in: E.R. Muller (red.), *Veiligheid : studies over inhoud, organisatie en maatregelen*, Alphen aan de Rijn: Kluwer 2004, p. 71-123, i.h.b. p. 79.

6 Dit wordt ook wel aangeduid als de 'fear-victimization paradox'. Zie o.a. K. Wittebrood, *Slachtoffers van criminaliteit: Feiten en achtergronden*, Den Haag: Sociaal Cultureel Planbureau 2006, p. 197.

gesproken over een 'afname van het vertrouwen' of over 'toegenomen vertrouwen' in de strafrechtspleging, mede vanwege het subjectieve karakter ervan, moeilijk te beoordelen. Misschien is het bij deze stand van zaken zinvol om terug te keren naar het perspectief van de burger en aan te knopen bij een aantal ontwikkelingen en gebeurtenissen die zich in het Nederlandse strafrecht hebben voorgedaan en die het vertrouwen van de burger in het strafrecht onder druk (kunnen) hebben gezet en daarbij te bezien of dergelijke gevoelens objectief 'gerechtvaardigd' zijn.

3 Staat het vertrouwen in de strafrechtspleging onder druk?

Een met enige regelmaat terugkerende bron van onvrede over de strafrechtspleging betreft de opvatting van burgers – en inmiddels ook van bepaalde politici, politieagenten en politievakbonden⁷ – dat er te licht wordt gestraft. Zoals de omvang van het vertrouwen van de burger in vermoedelijk elk aspect van het strafrecht mede wordt bepaald door de kennis die de burger van dat aspect draagt, zo kan ook hier worden gesteld – en daarmee spreek ik Elffers, De Keijser en Van Koppen na – dat een grotere kennis van de strafzaak bij de burger leidt tot een verkleining van de zogenaamde punitiviteitskloof: de kloof tussen de strafoplegging door de strafrechter enerzijds en anderzijds de straf die de burger in de betreffende strafzaak zou hebben opgelegd. De kloof die deze onderzoekers aantreffen tussen gewenste straffen bij het onvolledig geïnformeerde publiek dat zich baseert op een krantenbericht en de strafrechter is groter dan de kloof tussen het volledig op de hoogte gestelde publiek en de strafrechter.⁸ Overigens is de burger op het punt van het (beweerde) te milde Nederlandse straffklimaat recentelijk in zekere zin op zijn wenken bediend door de inwerkingtreding van de Wet herijking strafmaxima⁹ en doordat ook de in 2007 door het televisieprogramma Zembla in gang gezette discussie omtrent de taakstraf heeft geleid tot een aanscherping van de toepassing van deze straf.¹⁰

7 Naar aanleiding van een aantal vonnissen van de Politierechter Amsterdam van 26 mei 2009, *LJN* BI6650 waarbij geweld gepleegd tegen een politieambtenaar niet werd bestraft met het dubbele van de straf die in dergelijke gevallen pleegt te worden opgelegd bij geweld tegen burgers (maar wel een zwaardere straf werd opgelegd dan in laatsbedoelde gevallen), meenden allerlei aan de politie verbonden personen alsmede bepaalde politici in de media hun ongenoegen dienaangaande kenbaar te moeten maken. Zie o.a. *De Volkskrant* 27 mei 2009.

8 J.W. de Keijser, P.J. Van Koppen & H. Elffers, *Op de stoel van de rechter: Oordeelt het publiek net zo als de strafrechter?*, Den Haag: Raad voor de rechtspraak 2006.

9 Wet van 22 december 2005, *Stb.* 2006, 11.

10 Zie C. Kelk, *Strafrecht binnen menselijke proporties*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, p. 35; T. Prakken, 'De strafstaat Nederland?', in: A.A. Franken, M. de Langen & M. Moerings (red.), *Constance waarden* (Kelk-bundel), Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2008, p. 541-546; M.S. Groenhuijsen, 'Sluipende uitholling van strafrechtelijke uitgangspunten. De bijzondere plaats van de taakstraf', *DD* 2009, 31, p. 419-427. Ondertussen, en dat is zorgwekkend te noemen, heeft ook een tweetal initiatiefwetsvoorstellen het levenslicht gezien waarin op weinig genuanceerde wijze de introductie van bijzondere minimumstraffen wordt voorgesteld: *Kamerstukken II* 2005/06, 30

Een volgende, vooral aan de borreltafel gehoorde klacht, ook nu af en toe nog wel, is dat personen die worden verdacht van ernstige delicten door kleine, onbeduidende vormfoutjes heel gemakkelijk vrijkomen. Dit gevoel vindt nauwelijks enige ondersteuning in de realiteit van het alledaagse strafrecht. Sinds de inwerkingtreding op 2 november 1996 van de Wet vormverzuimen moeten politie en justitie het wel heel bont hebben gemaakt voordat een verdachte op procedurele gronden vrijuit gaat.¹¹

Niet alleen voor de eerdergenoemde taakstraf, maar ook voor de gevangenisstraf geldt dat de wijze van tenuitvoerlegging mede bepalend is voor het maatschappelijk draagvlak van deze sanctie. Nu zijn strafrechtswetenschappers, naar mag worden aangenomen, niet geneigd om de gevangenis een hotel te noemen, maar in (de rest van) de maatschappij leefden er enkele jaren geleden bijvoorbeeld toch weinig bezwaren tegen het plan om twee gedetineerden op één cel te plaatsen. Anders gezegd, het algemene beeld dat in de samenleving bestond over de tenuitvoerlegging van vrijheidsstraffen was een beeld waarin de gedachte domineerde dat (ook) de executie te mild was.¹²

Een laatste ontwikkeling die hier aandacht vraagt, betreft een aspect van het strafrecht dat zich vooral, grofweg, de laatste vijf jaar in een bijzondere aandacht van burgers, opiniepeilers, rechtspsychologen en juristen mag verheugen: de zogenaamde ‘rechterlijke dwalingen’. Het is algemeen bekend dat in de zaak van de Schiedammer parkmoord een persoon ten onrechte is veroordeeld en geruime tijd heeft vastgezeten terwijl een ander de gruwelijke strafbare feiten had gepleegd. Dat roept bijna als vanzelf de vraag op of, als rechters al onschuldigen veroordelen in zware zaken zoals een moordzaak, iets dergelijks dan niet veel vaker voorkomt, bijvoorbeeld en met name in (lichtere) zaken waarin veel minder uitgebreid opsporingsonderzoek is verricht. Als dat het geval is, bestaat het risico dat het maatschappelijk draagvlak voor het strafrecht afbrokkelt. Daarom verdient deze vraag nadere uitwerking. Daartoe strekt het navolgende.

659, nr. 2 en *Kamerstukken II* 2008/09, 31 938, nr. 2. Zie over het laatstgenoemde initiatiefwetsvoorstel M.S. Groenhuijsen, ‘Wijziging van het sanctiestelsel, wijziging van de leeftijdsgrenzen in het strafrecht en aanscherping van de bepalingen inzake voorlopige hechtenis’, *DD* 2010, 9, p. 105-118.

11 Vgl. ook HR 19 december 1995, *NJ* 1996, 249 m.nt. Sch en HR 30 maart 2004, *NJ* 2004, 376 m.nt. YB.

12 Over vertrouwen gesproken: in Turkije zijn er gedetineerden die zich verzetten tegen overplaatsing vanuit verouderde, overvolle gevangenissen naar nieuwe gevangenissen waarin zij met een kleiner aantal andere gedetineerden hun cel moeten delen, uit angst voor de grillen van de gevangenisbewaarders. Vgl. de casus die de aanleiding vormde voor EHRM 31 maart 2009, appl.nr. 1639/03 (*Horoz v. Turkey*).

4 Worden in Nederland personen ten onrechte veroordeeld?

Om maar met de deur in huis te vallen: ik denk dat deze vraag bevestigend moet worden beantwoord. Aan de rechtspraak van de Hoge Raad in herzieningszaken kan het vermoeden worden ontleend dat er in Nederland nogal wat personen bij onherroepelijke rechterlijke uitspraak ten onrechte zijn veroordeeld. Dit is wellicht een ferme stellingname, die (daarom) zorgvuldige onderbouwing behoeft. De volgende argumenten, waarvan een aantal mede van terminologische aard is, strekken daartoe.

Met 'ten onrechte veroordeeld' wordt in deze bijdrage bedoeld dat de betrokkene het ten laste gelegde en bewezen verklaarde feit niet heeft begaan. In dat geval is de veroordelende uitspraak (in ieder geval) 'materieel niet in orde'. Dat is een uitkomst van een ander niveau dan bijvoorbeeld een veroordelende uitspraak waarin een onjuist toepasselijk wettelijk voorschrift – vergelijk artikel 358 lid 4 Sv – is aangehaald. Een dergelijke omstandigheid van formele aard maakt op zichzelf niet dat een veroordelende uitspraak materieel niet in orde kan worden genoemd.

Verder werd hierboven gesproken over het 'vermoeden' dat in Nederland nogal wat personen ten onrechte zijn veroordeeld. Uit het 'Verslag 2007 en 2008' van de Hoge Raad¹³ kan worden afgeleid dat over de jaren 2005 tot en met 2008 in totaal in de volgende hoeveelheid herzieningszaken uitspraak is gedaan respectievelijk herzieningsverzoeken gegrond zijn verklaard (in absolute aantallen en in percentages):

2005:	69 uitspraken	13 gegrond	(19%)
2006:	70 uitspraken	16 gegrond	(23%)
2007:	42 uitspraken	11 gegrond	(26%)
2008:	103 uitspraken	22 gegrond	(21%)

Het aantal gegrondverklaringen schommelt dus al een aantal jaar rond de 20%. In absolute aantallen betreft het over de weergegeven periode van vier jaren 62 gegrondverklaringen. Hoewel mij geen cijfers bekend zijn van het aantal zaken dat na verwijzing door de Hoge Raad in een herzieningszaak heeft geleid tot vrijspraak, lijkt het niet te gewaagd te veronderstellen dat het een substantieel deel van de 62 zaken betreft. Weliswaar hoeft een vrijspraak geenszins te betekenen dat de verdachte het ten laste gelegde niet heeft begaan, maar het lijkt mij plausibel dat veel van de (in herziening) vrijgesproken personen het feit daadwerkelijk niet hebben gepleegd.

Voorts verdient opmerking dat het hier telkens gaat om personen die bij onherroepelijke rechterlijke uitspraak zijn veroordeeld. Aan de verdachte die in eerste aanleg ten onrechte wordt veroordeeld, staan de gewone rechtsmiddelen ter beschikking en daarom kan hij in hoger beroep alsnog worden vrijgesproken. Hierna wordt in paragraaf 5 nader op dit punt ingegaan.

---

13 *Hoge Raad der Nederlanden Verslag 2007 en 2008*, Den Haag: Hoge Raad 2009, p. 169.

De vier voornaamste categorieën van zaken waarin de Hoge Raad de laatste jaren als herzieningsrechter tot oordelen is geroepen, betreffen zaken aangaande persoonsverwisselingen; de zogenaemde WAM-zaken (waarin herziening is verzocht van een veroordeling wegens onverzekerd rijden); zaken waarin gemankeerde geuridentificatieproeven (beweerdelijk) een (doorslaggevende) rol in de bewijsvoering hebben gespeeld; en geruchtmakende (moord)zaken. In een zaak waarin een persoonsverwisseling aan de orde is, is de verdachte doorgaans op heterdaad betrapt, heeft hij bij de politie de personalia van een andere persoon opgegeven en is hij met een dagvaarding – gesteld op de naam van die andere persoon – heengezonden. Vervolgens is de persoon op wiens naam de dagvaarding is gesteld bij verstek veroordeeld. Als laatstgenoemde in zijn herzieningsverzoek in voldoende mate aannemelijk kan maken dat hij niet degene is die indertijd is aangehouden en dat een ander zich (dus) voor hem heeft uitgegeven, zal de Hoge Raad de herzieningsaanvraag gegrond verklaren.¹⁴ In WAM-zaken is de persoon die herziening verzoekt, veroordeeld wegens onverzekerd rijden. In de herzieningsprocedure stelt hij – welke stelling hij onderbouwt met schriftelijke bescheiden van de verzekeringsmaatschappij – dat zijn voertuig op de bewezen verklaarde datum wel verzekerd was. In dat geval zal de Hoge Raad de herzieningsaanvraag gegrond verklaren.¹⁵

Met name in zaken betreffende persoonsverwisselingen en WAM-zaken wordt nogal eens de herziening gelast door de Hoge Raad.¹⁶ Nu kan (ook in dergelijke gevallen) de mogelijkheid van chicanes handelen van de aanvrager niet worden uitgesloten, maar het lijkt (mij) aannemelijk dat het leeuwendeel van deze zaken waarin de Hoge Raad de herziening heeft gelast, uitmondt in een vrijspraak. Nogmaals, een vrijspraak is als zodanig niet een ‘verklaring van onschuld’, maar gelet op de aard van de onderhavige zaken, lijkt het mij plausibel dat er veel onterechte veroordelingen bij zitten. In de zaken die gaan over de gemankeerde geuridentificatieproeven in Noord- en Oost-Gelderland wordt al aanzienlijk minder de herziening gelast¹⁷ en in de zogenaemde geruchtmakende moordzaken vermoedelijk nog minder. Toch, of misschien wel juist daarom, is het die categorie van zware zaken waarop de aandacht van de rechtswetenschap en de rechtspsychologie zich voornamelijk concentreert. Zie ik het goed, dan ligt de focus van deze aandacht overwegend bij de volgende twee aspecten.

14 Zie nader T. Kooijmans, ‘Het novum als ingang van herziening’, *DD* 2007, 33, p. 410-432, i.h.b. p. 431-432.

15 Zie nader Kooijmans 2007, p. 425.

16 Het genoemde verslag van de Hoge Raad bevat dienaangaande geen cijfers. Ik telde in mijn eigen overzicht voor 2005 zes gegrondverklaringen in zaken betreffende persoonsverwisselingen en drie voor WAM-zaken. Voor 2006 telde ik elf resp. twee gegrondverklaringen; voor 2007 vijf resp. één, en voor 2008 zes resp. nul.

17 Het genoemde verslag van de Hoge Raad (p. 96-97) houdt in dat in ’42 zaken intussen uitspraak [is] gedaan. Daarvan zijn 38 aanvragen kennelijk ongegrond verklaard en 4 aanvragen deels of geheel gegrond verklaard.’

Ten eerste bij de vraag of het zogenoemde novumbegrip niet een te hoge drempel vormt voor herziening. Bij dit punt is ook de rol van deskundigen onderwerp van debat. Ten tweede spitst de discussie zich toe op de vraag welk orgaan de herziening – of wellicht ruimer: heropening – van een strafzaak zou moeten kunnen gelasten. Deze beide aspecten van het actuele debat kunnen niet los worden gezien van het bredere strafrechtelijke systeem waarin de herziening is ingebed.

5 Herziening binnen het strafrechtelijk systeem

In ons strafrechtelijke systeem kan een ten laste gelegd feit slechts dan bewezen worden verklaard indien er voldoende wettig bewijs is en de rechter op basis van dat bewijsmateriaal – dat aan zekere minimumeisen moet voldoen¹⁸ – de overtuiging heeft verkregen dat de verdachte het feit heeft begaan. Als de verdachte of het openbaar ministerie het niet eens is met de uitspraak van de rechter in eerste aanleg, staat hun het gewone rechtsmiddel van hoger beroep open, en daarna nog het gewone rechtsmiddel van beroep in cassatie. In hoger beroep is, ook na inwerkingtreding op 1 maart 2007 van de Wet stroomlijnen hoger beroep,¹⁹ nog steeds een volledig onderzoek naar de feiten mogelijk. En weliswaar verricht de Hoge Raad als cassatierechter geen zelfstandig onderzoek naar de feiten, maar de Hoge Raad controleert wel de feitelijke vaststellingen door het hof en de door het hof aan die vaststellingen verbonden gevolgtrekkingen van feitelijke aard op begrijpelijkheid.²⁰

Met dit samenstel van procedurele elementen wordt systematisch gewaarborgd dat de materiële waarheid boven tafel komt. Dat brengt met zich mee dat er vanuit moet worden gegaan dat, als een rechterlijke einduitspraak houdende een veroordeling onherroepelijk wordt omdat daartegen geen rechtsmiddel wordt aangewend of omdat de beschikbare rechtsmiddelen zijn uitgeput, die einduitspraak voor juist moet worden gehouden.²¹ Anders gezegd, tegenover de mogelijkheid om een onwelgevallige

18 De waarde van deze factor diende tot voor kort sterk te worden gerelativeerd. Sinds jaar en dag (zie o.a. HR 19 oktober 1954, *NJ* 1955, 2 m.nt. WP) eiste de Hoge Raad niet méér dan dat de gehele tenlastelegging wordt geschraagd door ten minste twee bewijsmiddelen (tenzij het gaat om het in art. 344 lid 2 Sv bedoelde geval waarin het bewijs van het tenlastegelegde kan worden aangenomen louter op het politieverbaal). Niet ieder afzonderlijk bestanddeel van de tenlastelegging behoefde te voldoen aan de eis van dubbele bevestiging. Om die reden was al snel sprake van voldoende wettig bewijs om tot bewezenverklaring te komen. Recent lijkt de Hoge Raad de eisen enigszins te hebben aangescherpt: HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 495; HR 30 juni 2009, *NJ* 2009, 496 m.nt. M.J. Borgers en HR 26 januari 2010, *LJN* BK2094.

19 Wet van 5 oktober 2006, *Stb.* 470.

20 Zie ook T. Kooijmans, 'De toetsingsruimte van de feitenrechter na verwijzing door de Hoge Raad in een herzieningsprocedure', *DD* 2005, 61, p. 858-874, i.h.b. p. 859; en Kooijmans 2007, p. 417.

21 Vgl. o.a. HR 16 oktober 1987, *NJ* 1988, 841 m.nt. MS en C; HR 1 februari 1991, *NJ* 1991, 413 m.nt. ThWvV; HR 6 januari 1998, *NJ* 1998, 644; HR 8 mei 2001, *NJ* 2001, 587 m.nt. JR; HR 22 juni 2004, *NJ* 2004, 561 m.nt. PMe en J.B.H.M. Simmelink, 'Kanttekeningen bij het 'gesloten stelsel van rechtsmiddelen'', in: A. Harteveld, D.H. de Jong & E. Stamhuis (red.), *Systeem in ontwikkeling*.

rechterlijke beslissing telkens maar weer te kunnen aanvechten, staat het streven dat een strafproces op enig moment ten einde moet komen, en wel onherroepelijk, hetgeen wordt uitgedrukt in het adagium *litis finiri oportet*.

Natuurlijk zijn rechters ook maar mensen die wel eens fouten maken, maar het hierboven in vogelvucht geschetste strafrechtelijk systeem bevat voldoende waarborgen om – althans voor het gros van de strafzaken – wezenlijke fouten te redresseren. Als de veroordeelde van mening is dat hij ten onrechte is veroordeeld, ligt het bij deze stand van zaken dan ook op zijn weg om, door bewijs ondersteunde, feiten en omstandigheden aan te dragen van een dusdanig hoog twijfelzaaiend karakter dat de veroordeling niet in stand kan blijven.

Dit systeem voldoet in het algemeen. Aan het hiervoor onder 4 betoogde kan namelijk de gevolgtrekking worden verbonden dat het thans geldende novumbegrip niet een te hoge belemmering vormt in zaken waarin het gaat om persoonsverwisselingen en in WAM-zaken. Ik heb niet de indruk dat dat in zaken die draaien om gemankeerde geuridentificatieproeven wezenlijk anders is.²² In die laatste categorie zaken heeft de Hoge Raad – ondanks de grote werkbelasting die deze zaken met zich meebrengen – aangetoond dat hij als herzieningsrechter in staat is om op evenwichtige (en vlotte) wijze tot oordelen van feitelijke aard te komen.

Toch is het niet alles goud dat blinkt in herzieningsland. Er bestaan enkele knelpunten die zich vooral doen gevoelen bij ‘zware zaken’ waarin – hoe paradoxaal dat misschien ook klinkt – relatief veel opsporingsonderzoek heeft plaatsgevonden. Die knelpunten houden verband met het in artikel 457 Sv gehanteerde novumbegrip.

Het eerste knelpunt dat zich hier voordoet, heeft te maken met de aan de veroordeelde te stellen eis dat hij aan de hand van door hemzelf aangedragen bewijsmiddelen moet aantonen dat en waarom er sprake is van een novum. De veroordeelde kan dus op grond van vaste rechtspraak niet volstaan met het niet nader onderbouwd aanvoeren van een novum met het doel dat de Hoge Raad daarnaar een nader onderzoek zal (doen) verrichten.²³ In de literatuur is met juistheid opgemerkt dat de huidige strafvorderlijke regeling – met inbegrip van de regels aangaande de tegemoetkoming in de te maken kosten – voor de veroordeelde onoverkomelijke belemmeringen kan opwer-

---

Liber amicorum G. Knigge, Nijmegen: Wolf Legal Publishers 2005, p. 461-481.

22 Weliswaar is het aantal gelaste herzieningen in dergelijke zaken betrekkelijk gering (afgezet tegen het *overall* percentage van ongeveer 20%), maar dat laat zich verklaren door de omstandigheid dat er in veel van die zaken dusdanig veel ander belastend bewijs voorhanden was dat de rechter indertijd, had hij de uitkomst van de geuridentificatieproef niet voor het bewijs gebezigd, toch tot een bewezenverklaring zou zijn gekomen. Zie bijvoorbeeld HR 9 september 2008, *LJN* BF0101 en HR 2 september 2008, *LJN* BE9569.

23 Zie o.a. HR 18 maart 2008, *LJN* BA1024, rov. 6.6; HR 10 februari 2009, *NJ* 2009, 347 m.nt. P.A.M. Mevis en HR 26 mei 2009, *NJ* 2009, 348 m.nt. Mevis.

pen als het gaat om het laten verrichten van forensisch onderzoek waarvan de uitkomst als bewijs kan dienen ter ondersteuning van een herzieningsaanvraag.²⁴

In zijn conclusie in de herzieningszaak van Lucia de B. wijst advocaat-generaal Knigge op een tweede knelpunt.²⁵ Ik duid dat knelpunt hier aan als een intrinsieke beperking van het novum. Het novum is een omstandigheid die aan de rechter indertijd niet was gebleken. De vraag of daarvan sprake is, wordt door de Hoge Raad beantwoord aan de hand van het dossier dat de rechter toentertijd ter beschikking stond. Alle feiten en omstandigheden die in dat dossier zijn te vinden, zijn in beginsel niet nieuw: de rechter wordt geacht daarmee bekend te zijn geweest. Knigge merkt terecht op dat dit een fictie kan zijn als het dossier omvangrijk en onoverzichtelijk is. Consequentie van deze fictie is wel dat feitelijke gegevens die de rechter over het hoofd heeft gezien geen grond voor herziening vormen, ook als op grond daarvan ernstig aan de juistheid van de veroordeling moet worden getwijfeld. Hetzelfde geldt als de rechter het desbetreffende gegeven wel heeft gezien, maar niet op waarde heeft weten te schatten. De twijfel aan de juistheid van de uitspraak is ook dan niet gebaseerd op een nieuw feit, zo oordeelt Knigge terecht. Dat kan worden gezien als een tekortkoming van de huidige regeling.

Zijn er oplossingen voorhanden? In de zomer van 2008 heeft de minister van justitie een conceptwetsvoorstel ter consultatie rondgestuurd waarin hij een aantal voorstellen deed ter hervorming van de herzieningsregeling.²⁶ Eén van de voorstellen betreft de introductie van de herziening ten nadele.²⁷ Die modaliteit van herziening blijft in deze bijdrage buiten beschouwing. In dit opstel gaat het om de vraag of het conceptwetsvoorstel – dat na de gebruikelijke consultatieronde inmiddels de status van wetsvoorstel heeft verkregen²⁸ – voorziet in oplossingen voor de gesignaleerde knelpunten ten aanzien van (wat door het wetsvoorstel wordt aangeduid als) de herziening ten voordele.

In de huidige regeling van artikel 457 Sv wordt het novum gedefinieerd als ‘eenige omstandigheid’ die de rechter indertijd niet was gebleken. Het gaat hier om een feitelijke omstandigheid.²⁹ In het conceptwetsvoorstel was het novum aanvankelijk geherdefinieerd tot een ‘feit of bewijsmiddel’ dat indertijd aan de rechter niet bekend was. Blijkens de Memorie van Toelichting op het conceptwetsvoorstel wilde de minister van justitie met deze formulering tot uitdrukking brengen dat niet langer wordt vastgehouden aan de thans geldende eis dat sprake dient te zijn van een nieuwe

---

24 G.G.J. Knoops, ‘Hervorming van het herzieningsstelsel in strafzaken. Naar een adequate toegang tot de herzieningsprocedure vanuit het perspectief van de veroordeelde’, *NJB* 2007, p. 922-929, i.h.b. p. 925-926 en, met bronverwijzingen, (punt 9 van) de noot van Mevis onder HR 10 februari 2009, *NJ* 2009, 347.

25 Conclusie onder 3.1.3 bij HR 7 oktober 2008, *NJ* 2009, 44 m.nt. P.A.M. Mevis.

26 Bij het schrijven van deze tekst is gebruik gemaakt van het (via de website van het ministerie van justitie te kennen) conceptwetsvoorstel zoals dat in 2008 ter consultatie is rondgestuurd.

27 Zie inmiddels *Kamerstukken II* 1008/09, 32 044, nr. 2.

28 *Kamerstukken II* 1008/09, 32 045, nr. 2.

29 Vgl. o.a. HR 7 juli 2009, *LJN* BJ1758, r.o. 3.4. Zie ook de conceptmemorie van toelichting, p. 17.

feitelijke omstandigheid.³⁰ In de voorgestelde regeling kunnen ook andere gegevens, zoals nieuwe inzichten van deskundigen, onder omstandigheden een novum opleveren, zo is de bedoeling. In verband daarmee werd in het conceptwetsvoorstel gesproken van een nieuw feit of bewijsmiddel. Met deze formulering zocht de minister aansluiting bij het Duitse recht.

Het was echter de vraag of de beoogde verruiming in de gewijzigde tekst tot uitdrukking kwam. Dat lijkt (mij) niet het geval.³¹ Het wetsvoorstel bevat op dit punt een wijziging ten opzichte van het conceptwetsvoorstel. Als novum wordt nu gepresenteerd 'een gegeven'.³²

Belangrijker dan deze terminologische kwestie is natuurlijk de vraag of de beoogde verruiming van het novumbegrip het eerder genoemde knelpunt van de intrinsieke beperking van het novum teniet doet. Tot op zekere hoogte is dat het geval. Onder de voorgestelde regeling kan een gewijzigd inzicht van een deskundige sneller dan nu het geval is, een novum opleveren, zelfs wanneer dat inzicht betrekking heeft op een omstandigheid die de rechter indertijd al bekend was. Voor de strafzaken waarin gewijzigde opvattingen van deskundigen een rol spelen, wordt door de voorgestelde regeling dus vooruitgang geboekt. Dat lijkt echter niet zonder meer het geval voor de overige door Knigge genoemde omvangrijke strafzaken waarin (deskundigenbewijs niet aan de orde is maar waarin) de rechter bij wijze van fictie geacht wordt bekend te zijn geweest met alle feiten en omstandigheden die in het dossier naar voren komen. Op dit punt is de voorgestelde regeling nog onvolkomen, waarbij direct moet worden aangetekend dat het nog niet zo eenvoudig is om hier een evenwichtige wettelijke voorziening voor te creëren waarmee wordt voorkomen dat een al te laagdrempelig novumbegrip wordt geïntroduceerd.

Terug naar het eerstgenoemde knelpunt, dat van de beperkte mogelijkheden om ter voorbereiding van een herzieningsaanvraag nader onderzoek te laten verrichten. Op dit punt betekent het wetsvoorstel een grote stap voorwaarts. Volgens het wetsvoorstel kan iemand die is veroordeeld wegens een misdrijf waarop minstens twaalf jaar gevangenisstraf staat en waardoor de rechtsorde ernstig is geschokt, ter voorbereiding van een herzieningsaanvraag, aan de procureur-generaal bij de Hoge Raad verzoeken een nader onderzoek in te stellen naar de aanwezigheid van een novum.³³ Ook hier geldt, en tegen de achtergrond van het eerdergeschetste strafrechtelijke systeem waarbinnen de herziening zich begeeft, is dat een terechte eis, dat de veroordeelde met méér moet komen dan met een kale ontkenning van het bewezenverklaarde. Hij moet wel dusdanige feiten en omstandigheden aan dit prealabele verzoek ten grondslag leggen dat er voldoende aanwijzingen zijn dat mogelijk sprake is van een herzieningsgrond. Als de veroordeelde zich met dit verzoek tot de procureur-generaal

---

30 Conceptmemorie van toelichting, p. 18.

31 In deze zin ook H.F.M. Crombag, W.A. Wagenaar, P.J. van Koppen & H. Israëls, 'Herziening in strafzaken', *NJB* 2009, p. 602-608, i.h.b. p. 602-603.

32 Zie nader *Kamerstukken II* 1008/09, 32 045, nr. 3, p. 9-11.

33 Art. 461 (voorgesteld) Sv.

heeft gewend, kan de procureur-generaal op zijn beurt advies inwinnen van een adviescommissie over de wenselijkheid van het door de veroordeelde verzochte nader onderzoek.³⁴ Als de veroordeelde is veroordeeld tot tien jaar gevangenisstraf of meer, is de procureur-generaal zelfs verplicht advies in te winnen.

De taak van de adviescommissie is vanzelfsprekend om te adviseren, en wel over de noodzaak van een nader onderzoek en over de vraagstelling van een dergelijk onderzoek.³⁵ Deze commissie laat zich daarom goed vergelijken met de toegangscommissie van de huidige Commissie Evaluatie Afgesloten Strafzaken (CEAS). Waar die toegangscommissie van de CEAS echter louter uit juristen bestaat, kunnen in de adviescommissie ook deskundigen van andere pluimage worden benoemd. Als de procureur-generaal besluit tot een nader onderzoek dan kan hij dit zonodig uitbesteden aan een onder zijn leiding en verantwoordelijkheid staand onderzoeksteam. Dat onderzoeksteam zal bestaan uit politieambtenaren die niet bij de strafzaak betrokken zijn geweest, eventueel aan te vullen met externe deskundigen en/of leden van het Openbaar Ministerie. De door dit onderzoeksteam geproduceerde schriftelijke onderzoeksresultaten kunnen vervolgens aan een herzieningsaanvraag ten grondslag worden gelegd. De betrokkenheid van de procureur-generaal vormt een waarborg voor de grondigheid van het door de politie uit te voeren onderzoek. Als gezegd, is hier sprake van een stap voorwaarts. De onderzoeksmogelijkheden die met de introductie van de nadrukkelijk als tijdelijk bedoelde CEAS zijn ontstaan, worden door het wetsvoorstel geïnstitutionaliseerd.

Maar misschien kan het nog wel een beetje beter. Zoals bekend, is in de zaak Lucia de B. door het driemanschap van de CEAS zeer uitvoerig onderzoek gedaan met opmerkelijke resultaten.³⁶ Vervolgens deed advocaat-generaal Knigge er nog een schepje bovenop. Dat alles heeft tot de herziening van die zaak aanleiding gegeven. Het is achteraf altijd eenvoudig om te oordelen, maar het zou wenselijk zijn geweest als al dat onderzoek al in de reguliere strafprocedure zou hebben plaatsgevonden. Dat roept de vraag op of de regeling van het onderzoek ter terechtzitting en de regeling van het voorbereidend onderzoek wel toereikend zijn om dergelijk onderzoek, ook op verzoek van de verdediging, te doen uitvoeren. In het verband van deze bijdrage kan dit punt nauwelijks worden uitgewerkt, maar wel verdient opmerking dat men hier kan twijfelen over de mogelijkheden die door het conceptwetsvoorstel tot versterking van de positie van de rechter-commissaris in dit opzicht worden geboden voor het voorbereidend onderzoek,³⁷ en dat ook de motiveringseisen die aan de zittingsrechter worden gesteld ten aanzien van de (op basis van het door hem

---

34 Art. 462 (voorgesteld) Sv.

35 *Kamerstukken II* 1008/09, 32 045, nr. 3, p. 19 en 34.

36 Te kennen via de website van het openbaar ministerie.

37 Vgl. P.P.J. van der Meij, 'De wankle status van de rechter-commissaris in strafzaken', *NJB* 2008, p. 2444-2450. Zie ook idem, *De driehoeksverhouding in het strafrechtelijk vooronderzoek* (diss. Leiden), Deventer: Kluwer 2010.

verrichte onderzoek) door hem genomen beslissingen in de breedte zouden kunnen worden verstevigd.³⁸

Tot dusver is één voornamelijk vraag onbesproken gebleven die eveneens verband houdt met het vertrouwen in het kracht van gewijsde, namelijk de vraag aan welk orgaan de bevoegdheid zou moeten toekomen om de herziening te gelasten van een afgesloten strafzaak. Op dit punt heeft zich een debat ontsponnen tussen, grof gezegd, aan de ene kant juristen en aan de andere kant rechtspsychologen en andere sociaal-wetenschappers.³⁹

De volgende opties zijn recent de revue gepasseerd. Enerzijds de Hoge Raad, die thans en in de toekomst – als hiërarchisch hoogste rechter – fungeert als herzienings-rechter.⁴⁰ Anderzijds een onafhankelijk bestuursorgaan, ook wel aangeduid als ‘revisieraad’ waarvan de leden geen deel mogen uitmaken van de zittende of staande magistratuur.⁴¹ Begrijp ik dit voorstel goed, dan zou het de bedoeling zijn dat de revisieraad zou moeten rapporteren aan de Tweede Kamer – waarover precies? – en moeten adviseren – bindend? – aan de Hoge Raad om een gerechtshof op te dragen een strafzaak opnieuw te berechten met inachtneming van de door de revisieraad gerapporteerde redenen voor die beslissing. De omvang van deze bijdrage laat niet toe om de argumenten voor en tegen de laatstgenoemde optie nader te beschouwen. Wel moet worden opgemerkt dat het mij tegen de achtergrond van onze scheiding der machten niet reëel voorkomt het gelasten van herziening bij de Hoge Raad weg te halen. En ook de bevoegdheid tot het verrichten of doen verrichten van nader onderzoek zou ik om staatsrechtelijke en rechtsstatelijke redenen niet aan een zelfstandig bestuursorgaan willen overlaten.

Anders gezegd, (niet alleen herziening ten nadele, maar ook) onderzoek voorafgaand aan herziening ten voordele verloopt liever via de procureur-generaal bij de Hoge Raad.⁴²

38 Vgl. W.H.B. Dreissen, *Bewijsmotivering in strafzaken* (diss. Maastricht), 's-Gravenhage: Boom Juridische uitgevers 2007. De met ‘Promis’ ingezette ontwikkeling moet in dit licht worden beschouwd als een stap vooruit.

39 Dat dit debat niet altijd op even constructieve wijze wordt gevoerd, moge blijken uit enerzijds de inhoud van het boek ‘De slapende rechter’ en anderzijds de reactie daarop in het Nederlands Juristenblad van een raadsheer in de Hoge Raad, welke reactie niet altijd even genuanceerd, en opmerkelijk stevig van toonzetting is. Zie W.A. Wagenaar, H. Israëls & P.J. van Koppen, *De slapende rechter*, Amsterdam: Bert Bakker 2009; M.A. Loth, ‘“Slapende rechters” of “dwalende deskundigen?”’, *NJB* 2009, p. 1142-1147; W.A. Wagenaar, P.J. van Koppen & H. Israëls, ‘Een niet erg wakkere raadsheer’, *NJB* 2009, p. 1447-1448; C. van der Wilt, ‘Strafrechtelijke waarheidsvinding volgens Marc Loth’, *NJB* 2009, p. 1449; en H.J. Vonk, ‘Schoon schip. Open brief aan prof. mr. Marc Loth’, *NJB* 2009, p. 1450.

40 H.L.C. Hermans & P.A.M. Mevis, ‘Commentaar op de rechter’, *Trema* 2007, 10, p. 413-416.

41 Crombag, Wagenaar, Van Koppen & Israëls 2009, p. 608.

42 Vgl. T. Kooijmans & P.A.M. Mevis, ‘Herziening ten nadele: toch liever via de (enige echte) Procureur-Generaal bij de Hoge Raad’, *NJB* 2008, p. 1935-1936.

6 Tot besluit

Vertrouwen ten aanzien van de strafrechtspleging laat zich vanuit verschillende invalshoeken belichten. In deze bijdrage is het perspectief van de burger en diens vertrouwen in het strafrecht als invalshoek gekozen. Daarbij lag het zwaartepunt bij de vraag in hoeverre ons strafrechtelijk systeem in staat is onterechte veroordelingen te voorkomen en reeds uitgesproken onterechte veroordelingen te redresseren. Voor het leeuwendeel van de strafzaken lijkt het strafrecht thans reeds voldoende toegerust. Toch zijn er wel enkele 'open eindjes' aan te wijzen die schuilen in (de onderlinge samenhang van) de huidige en toekomstige regeling van het voorbereidend onderzoek, de regeling van het onderzoek ter terechtzitting en de beraadslaging over de zaak alsmede in de huidige herzieningsregeling die gedeeltelijk berust op de fictie dat alle feiten en omstandigheden die in het dossier van de strafzaak zijn te vinden, niet als novum kunnen worden aangemerkt omdat de rechter geacht wordt daarmee bekend te zijn geweest. Het wetsvoorstel ter hervorming van de herzieningsregeling introduceert een aantal belangrijke verbeteringen, maar lijkt nog onvoldoende uitgekristalliseerd om de tekortkomingen die voortvloeien uit de bedoelde fictie geheel op te heffen. Het gaat dan om situaties waarin veel onderzoeksgegevens zijn geproduceerd in het voorbereidend onderzoek die ofwel door de rechter over het hoofd zijn gezien ofwel (en waarschijnlijker) door de rechter wel zijn gezien maar onvoldoende op waarde zijn geschat. Het behoeft daarbij niet steeds te gaan om gegevens die voorwerp van beoordeling van een deskundige zijn geweest. Voor die laatste categorie behelst het wetsvoorstel een wezenlijke verbetering.